

Г. М. Каратєєва,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ТЕКСТОВИЙ КОНЦЕПТ-КОНСТАНТА ПОДОРОЖ: ПОЗИЦІЯ МЕТИ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ЛЕ КЛЕЗІО)

Статтю присвячено дослідженню розгортання текстового концепту-константи ПОДОРОЖ, зокрема аналізу одного з центральних компонентів типової фреймової моделі зазначеного концепту – позиції мети. Проведений лексико-семантичний та лінгвокогнітивний аналіз позиції мети текстового концепту-константи ПОДОРОЖ дозволив нам виявити та дослідити основні текстові компоненти її омовлення, виділити два основних типи мети подорожі ле-клезіанських персонажів, семантичні й концептуальні риси останньої, її кореляцію з поняттям причини, прослідкувати особливості розгортання текстового концепту-константи ПОДОРОЖ у межах двох різних періодів творчості письменника.

Ключові слова: текстовий концепт-константа, позиція мети, фізична / уявна подорож, подорож-номада, подорож-ініціація, головний суб'єкт.

Статья посвящена исследованию развертывания текстового концепта-константы ПУТЕШЕСТВИЕ, а именно анализу одного из центральных компонентов типичной фреймовой модели исследуемого концепта – позиции цели. Проведенный лексико-семантический и лингвокогнитивный анализ позиции цели текстового концепта-константы ПУТЕШЕСТВИЕ позволил нам выявить и исследовать основные текстовые компоненты её вербализации, выделить два основных типа цели путешествий ле-клезианских персонажей, семантические и концептуальные черты последней, её корреляцию с понятием причины, проследить особенности развертывания текстового концепта-константы ПУТЕШЕСТВИЕ в пределах двух разных периодов творчества писателя.

Ключевые слова: текстовый концепт-константа, позиция цели, физическое / воображаемое путешествие, путешествие-номада, путешествие-инициация, главный субъект.

The subject of the article is investigation of expansion of the textual concept-constant JOURNEY that is analysis through one of the central components of a typical frame model of the observed concept which is the goal position. Having performed lexico-semantic and linguo-cognitive analysis of the goal position of the textual concept-constant JOURNEY we managed to discover and investigate main textual components of its verbalization, sort out two main types of in Le Clézio's characters' goal position and semantic and conceptual traits of verbalization. Also we managed to examine the correlation between conception goal and reason, to retrace special features of expansion of the textual concept-constant JOURNEY within borders of the two different periods of the writer's works.

Key words: textual concept-constant, goal position, physical / imaginary journey, journey-nomad, journey-initiation, main subject.

Будь-яке контрольоване переміщення активного суб'єкта передбачає певну мету та причину. Причина (cause n. f. – «ce par quoi un événement, une action humaine arrive, se fait» [2]) і мета (but n. m. – «point visé, objectif; ce que l'on se propose d'atteindre, ce à quoi l'on tente de parvenir» [там само]) є явищами паралельними, взаємопов'язаними, але не повністю синонімічними. Причина й мета подорожі можуть як збігатися, так і не бути ідентичними. Семантичні ролі причини та мети переміщення можуть бути виражені як експліцитно, так й імпліцитно [1]. Ж.-М. Меньє висуває гіпотезу, що при аналізі активного переміщення в просторі певного суб'єкта мета та причина відіграють привілейовану роль [3], що безпосередньо впливає на характер цього переміщення, його сприйняття, оцінювання.

Метою представленої роботи є виявлення текстових компонентів вербалізації позиції мети текстового концепту-константи ПОДОРОЖ та виділення її основних семантичних й концептуальних характеристик. На нашу думку, дослідження мети подорожі головних суб'єктів у творах ранньої та пізньої творчості Ле Клезіо, яка виступає **матеріалом** нашої статті, дозволить нам виокремити важливі специфічні компоненти розгортання текстового концепту-константи ПОДОРОЖ, які він віддзеркалює за рахунок вербалізованих репрезентацій мети та причини ле-клезіанських переміщень. **Актуальність** статті визначається спрямованістю сучасної когнітивної поетики на різномірне дослідження вербалізації різномірних концептів, що пронизують будь-який художній простір. **Об'єктом** нашої розвідки виступають вербалізовані текстові елементи, які відображають мету/причину подорожі у прозі письменника, **предметом** – дослідження їх лінгвокогнітивного аспекту й концептуального навантаження у межах розгортання текстового концепту-константи ПОДОРОЖ у прозі Ле Клезіо.

У цій розвідці нами робиться акцент на меті подорожі головного суб'єкта, але в будь-якому разі ми долучаємо до нашого аналізу й поняття «причини», що є джерелом, відправною точкою переміщення та вагомим елементом будь-якої подорожі. Мета подорожі в ле-клезіанській прозі має дворівневу природу: по-перше, фізична подорож передбачає досягнення певної просторової, географічної точки, тобто зміну перебування головного суб'єкта у фізичному просторі; по-друге, метою фізичної / уявної подорожі персонажів Ле Клезіо є їх внутрішня зміна, переродження, набуття гармонії із самим собою та всесвітом. Для зручності оперування виділеними нами двома видами мети визначимо їх як 1) географічна мета та 2) психологічна мета.

Ранні твори письменника вирізняються нечіткою визначеністю або взагалі відсутністю географічної мети, оскільки представляють подорож-номаду, а не подорож-ініціацію, на відміну від пізньої прози. В основі подорожі-номади, що розгортається в ранніх текстах автора, міститься текстовий концепт пізнання / розуміння СЕБЕ, ІНШОГО: *Je vais dans les cafés brillants, [...] Je vais dans les cinémas, [...]. Je remonte les grandes avenues [...]. [...] Je fais ça aussi parce que je veux savoir où est la pensée, et qui la fabrique* (Le Clézio, G, 59-60); *Bea B. regarde le carrefour. Elle essaie de comprendre comment les quatre fleuves de macadam se rencontrent, dans quelle direction*

ils roulent (ibid., 64) → *savoir, comprendre* – «розумове осягнення» [2]. Роман «La guerre» являє собою подорож головного суб'єкта в межах одного лексично невизначеного сучасного міста, де географічна мета не є чітко окресленою: *Je sais qu'il y a un monde inconnu, une route du labyrinthe* (ibid., 60); *Nous allons comme ça, d'une bobine à l'autre, et à chaque fois, nous disons : c'est le centre, oui, ça doit être ici, le nombril. C'est pour ça que je fais ce que je fais : je regarde beaucoup de choses de cette façon-là, pour voir le chemin des fils* (ibid., 83). У процесі своїх блукань містом головний суб'єкт Беа Б. намагається досягнути невідомого їй світу, центру (міста, перехрестя, війни, магазину тощо), виходу з лабіринту. Психологічною метою подорожі виступає текстовий концепт розуміння війни. Базисом розгортання текстового концепту війна є концепт зло цивілізації: *Et en effet, on entendait au loin le grondement sourd de toute la guerre. Ça venait jusqu'au centre de l'esplanade, sous le ciel noir : les bruits des moteurs, les cris, les appels, les borborygmes des téléviseurs, les soupirs, les frottements des rouages, les glouglous des lavabos, les grincements des sommiers en rut, les zigzags des réclames de néon, les bouts de phrase des prostituées qui se vendaient, les gifles, les répliques théâtrales, les tintements des flippers et des tiroirs-caisses, [...]* (ibid., 138). Представлене у фрагменті перерахування містить у собі тільки номінацію звуків сучасного міста та предметів сучасної цивілізації («шуми моторів», «зигзаги неонові реклами», «бурчання телевізору», «булькання води у кранах» тощо), що на початку уривку кваліфікуються оповідачем як «приглушений гул усієї війни» (*le grondement sourd de toute la guerre*). Мета подорожі розуміння війни вербально оформлюється в тексті як експліцитно: *Je veux comprendre pourquoi tout le monde danse. Peut-être que je pourrai apprendre cela aussi, un jour. Peut-être que je comprendrai alors comment va finir la guerre, et qui la gagnera* (ibid., 60), так й імпліцитно: *Le cœur battant très vite, elle se place le dos au mur, au soleil, et elle essaie de comprendre ce que c'est qu'un carrefour. Elle essaie de le voir, au-delà de la peur, avec un regard qui ne traverse pas, qui ne s'enfuit pas* (ibid., 62). У другому фрагменті йдеться про розуміння сучасного міського перехрестя. Ми передбачаємо, що в цьому уривку імплікується текстовий концепт війна. Пояснимо нашу думку. Будь-яке міське перехрестя є місцем перетину багатьох шляхів (carrefour n. m. – «endroit où se croisent plusieurs voies» [2]). З перехрестям завжди пов'язані скупчення людей, низки машин, шум (лексеми зі звуковою семантикою та ономатопеї), різноманітні запахи (лексеми з одоративним компонентом), форми та кольори (лексеми з кольоровою композицією) сучасного міста: *Bea B. ne pense pas. Elle n'a pas le temps de penser. Elle a seulement le temps de voir tout ce qu'il y a dans le carrefour, toutes ces lignes, tous ces volumes, toutes ces couleurs. [...] La chaussée noire, les murs des maisons, les mouvements des voitures, les poteaux verticaux, les lumières clignotantes, tout est extrêmement pur, violent, simple* (ibid., 65). Але базисом перехрестя виступає завжди безкінечний рух (машин, людей, тварин тощо), що мовно об'єктивується в лексемах із сутнісними та аферентними семами «дія», «переміщення»: *Il y a tant de mouvement, tant de détails [...]* (ibid., 63). Текстовий концепт війна в романі має таку ж саму семантично-концептуальну багатобарвність, тобто подібні характеристики, що й сучасне міське перехрестя, що ми підтверджуємо такими уривками із тексту роману: *C'est plus long et plus terrible, c'est un mouvement ininterrompu que personne n'a pu comprendre* (ibid., 68); *Les terribles bruits de la guerre : dans la rue, devant une sorte de carrefour, les hommes sont arrivés avec leurs machines. [...] Sous les pointes de fer des marteaux pneumatiques le sol se défonce, éclate, se répand en poussière. Les machines aux moteurs brûlants tournent à toute vitesse, jettent leurs explosions* (ibid., 111). Беручи до уваги проведений аналіз та паралельність описів, в основі яких містяться лексеми *la guerre* та *le carrefour*, ми стверджуємо, що лексема перехрестя (*le carrefour*) є певним компонентом концепту війна. Отже, намагання головного суб'єкта зрозуміти механізм перехрестя надасть їй змогу наблизитися до своєї основної мети – розуміння війни / сучасного індустріального світу.

Причиною, через яку в романі відбувається подорож-номада, виступає певний негативний емоційний та фізичний стан головного суб'єкта, який він намагається подолати за рахунок спроб досягнення своєї мети. Домінантним емоційним станом головного суб'єкта виступає страх – *la peur*, що виражається в тексті за допомогою багатьох синонімічних лексичних одиниць, які віддзеркалюють його різноманітні відтінки: *la peur, l'angoisse, la crainte, l'effroi, l'inquiétude, la panique, la terreur*. Емоція страху представлена в тексті як така, що має причинно-наслідкову природу: *J'ai peur du noir* (ibid., 51); персоніфіковану фізичну силу: *C'est la peur qui fait vibrer le monde, qui trouble les images* (ibid., 11); атемпоральність: *Moi, j'ai tout le temps peur* (ibid., 59); численний характер: *[...] ce n'est pas une seule peur mais des millions de peurs [...]* (ibid., 93); риси хвороби, ворога проти яких потрібно боротися: *[...] la peur mystérieuse qui gagne, pareille à une maladie* (ibid., 68); *La jeune fille se battait tous les jours contre la peur* (ibid., 70); змінює фізичний стан людини, але не припиняє її діяльність: *La peur : les yeux s'agrandissent, les cœurs battent à toute vitesse dans les poitrines étroites* (ibid., 31); *J'ai peur et pourtant je vais dans tous les endroits où ça grouille et ça bouge* (ibid., 59) тощо. Останній приклад викликає особливий інтерес, оскільки саме в ньому експліцитно виражається джерело страху – неперервний рух, у цьому разі – міста (*les endroits où ça grouille et ça bouge* – «місця, де все снує та рухається»). Отже, негативна емоція страху виступає певним супровідником головного суб'єкта та причиною його руху, якої він намагається позбутися за допомогою спроб досягнення своєї мети.

Пізня проза письменника обов'язково містить географічну мету, що є домінантною умовою подорожі-ініціації. В основі подорожі-ініціації, яка реалізується в пізній прозі автора, перебуває також текстовий концепт пізнання / розуміння себе, іншого. Базисом ініціації (initiation n. f. – «introduction à la connaissance de choses secrètes, cachées, difficiles» [2]) у творах Ле Клезіо виступає обов'язкова зміна просторового локусу головного суб'єкта, що часто має циклічний характер. У романі «Etoile errante» географічна мета головного суб'єкта на ім'я *Ectep* представлена топонімами – *Eretz Israël (Jérusalem), Montréal, France (Saint-Martin)*; головного суб'єкта на ім'я Нежма – *camp Nour-Chaps, Al-Moujib*. На рівні описів представлених просторових локусів мовну об'єктивізацію отримує концептуальна опозиція необхідність ↔ мрія. Порівняємо два фрагменти, у першому з яких розгортається концепт необхідність, у другому – мрія: *Il faut que je traverse la mer, que*

j'aïlle de l'autre côté, jusqu'à Eretz Israël et Jérusalem, il faut que je trouve cette force (Le Clézio, EE, 160) та [...] *histoire, celle qu'Esther entendait depuis qu'elle comprenait les paroles, le nom magique qu'elle avait appris sans le comprendre, la ville de lumière, les fontaines, la place où se rejoignaient tous les chemins du monde, Eretz-raël, Eretzraël* (ibid., 69). Перший уривок свідчить про вимушений характер подорожі ГС *il faut que* («необхідно, потрібно»). Другий, за рахунок позитивно відображеного опису («магічне слово», «місто світла», «фонтани»), імплікує концепт мрія. На нашу думку, фігурування зазначеної опозиції співвідноситься з поняттями причини та мети. Ідеться про те, що ті фрагменти тексту, які віддзеркалюють концепт необхідність, представляють мовне висвітлення причини, на протилежність тим текстовим сегментам, які імплікують концепт мрія та висвітлюють мету: *«Maintenant, les Allemands vont venir. Il faut partir. Tout le monde doit partir»* (Le Clézio, EE, 84) – необхідність → причина; *Malgré la fatigue, malgré le froid qui me fait grelotter, je suis heureux d'être ici, dans cet endroit dont j'ai rêvé si longtemps sans même savoir qu'il existait* (Le Clézio, CO, 197) – мрія → мета.

Психологічна мета подорожі, що відображається в пізній прозі Ле Клезіо, також є безпосередньо пов'язаною з поняттям ініціації та далі – з географічною метою. Вона передбачає певне внутрішнє переродження головного суб'єкта та отримання ним нового знання на основі його перемішень у фізичному просторі та ментальному світі. Психологічна мета головних суб'єктів текстів пізньої творчості Ле Клезіо закономірно омовлюється у фрагментах, у яких спостерігається розгортання концепту, що, до речі, пронизує все авторське надбання, пошук утраченого раю. Під Раєм у ле-клезіанській поетиці розуміється стан або місце (простір свідомості / географічний простір), де панують злагода, гармонія (внутрішня та фізична), добро, справедливність тощо (*paradis n. m. – «état ou lieu de bonheur parfait, séjour enchanteur»* [2]). Текстовий концепт Утрачений Рай підпорядковує собі інші концепти – добро, краса, величність, благо, задоволення, мир, спокій, що розгортаються в тексті на рівні семантики можливих світів, а саме у межах ретроспективного світу та світу планів, бажань, мрій / фантазій. Зазначимо тільки, що поставлена ле-клезіанським головним суб'єктом мета, тобто віднаходження втраченого раю, є такою, що не може бути здійсненою; розуміючи це, герої звичайно припиняють свою географічну подорож у її вихідній точці, але продовжують розумову, оскільки остання є необхідним елементом їх гармонійного життя та розвитку.

Отже, у результаті проведеного дослідження, ми з'ясували, що позиція мети текстового концепту-константи подорож отримує реалізацію на двох рівнях: географічному та психологічному. Мовна актуалізація географічної мети, яка звичайно відсутня або є нечітко окресленою в ранній прозі, відбувається на рівні прагнення головних суб'єктів досягнути певного топофону, локусу, який супроводжується розгорнутими описами. Ле-клезіанські персонажі пов'язують досягнення географічної мети з реалізацією внутрішньої (психологічної) мети (концепт утрачений Рай). Мовне втілення мети як подорожі-номади, так і подорожі-ініціації окреслюється текстовими концептами пізнання / розуміння себе, іншого; пошук утраченого раю. Розкриття причин подорожі здійснюється по мірі розгортання текстових концептів (зовнішня / внутрішня) необхідність / мрія, що в тексті отримують мовну актуалізацію в описах соціальних ситуацій або емоційних станів, внутрішніх світів суб'єктів подорожі. Як у ранніх, так і в пізніх творах Ле Клезіо психологічна мета головних суб'єктів, на відміну від географічної, не реалізується зовсім або реалізується тільки частково. У перспективі доцільним убачається порівняльне вивчення цільових параметрів розгортання текстового концепту-константи подорож у межах ле-клезіанської прози та творчості інших французьких / зарубіжних письменників-мандрівників.

Література

1. Choi-Jonin I., Sarda L. Transitive Motion Verbs in French and in Korean [Електронний ресурс]. – Дата використання: 15. 08. 2008. – Режим доступу : <http://www.latiice.cnrs.fr/MG/pdf/CHOI-SARDALouvain2002.pdf>.
2. Dictionnaire Le Petit Robert. Version électronique [Електронний ресурс]. – P. : Dictionnaires Le Robert; Bureau van Dijk, Éditions électroniques, 1999. – Електрон. опт. диск (CD-ROM). – Систем. вимоги: 2x CD-ROM drive, VGA monitor, mouse, Windows 3. 1 or better, 386 microprocessor, 4 MB RAM, 3 MD hard drive space. – Назва з титул. екрану.
3. Meunier J.-M. Description sémanthique et organisation des verbes de mouvement [Електронний ресурс]. – Дата використання: 30.12.2007. Режим доступу : <http://www.w3.univ-tlse2.fr/erss/ateliersem/meunier.htm>

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Le Clézio, EE : Le Clézio J.-M. G. Etoile errante. – P. : Gallimard, 1992. – 350 p.
2. Le Clézio, G : Le Clézio J.-M. G. La guerre. – P. : Gallimard, 1994. – 289 p.
3. Le Clézio, CO : Le Clézio J.-M. G. Le chercheur d'or. – P. : Gallimard, 2005. – 375 p.